UOT: 338.4

Samirə Yaşar qızı MƏMMƏDOVA
Azərbaycan Kooperasiya Universiteti, i.f.d., dosent
samira.mammadova64@mail.ru
https://doi.org/10.30546/4.71.73001.2025.001.0193

AZƏRBAYCANDA İNFRASTRUKTUR İNKİŞAFININ URBANİZASİYAYA VƏ REGİONAL ƏLAQƏLƏRƏ TƏSİRİNİN QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi Azərbaycanda infrastrukturun inkişafının urbanizasiya modellərinə necə təsir etdiyini və ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına töhfə verərək regional əlaqəni gücləndirdiyini qiymətləndirməkdir.

İşin metodologiyası məlumat toplamaq, təhlil etmək və şərh etmək üçün çoxşaxəli yanaşmanı əhatə edir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti siyasətçilərə və ekspertlərə infrastruktur investisiyalarının strateji olaraq şəhər artımına necə təkan verə biləcəyi və regional əlaqəni təkmilləşdirərək Azərbaycan daxilində balanslaşdırılmış iqtisadi inkişafı təşviq edə biləcəyi barədə anlayışların təmin edilməsindən ibarətdir.

Tədqiqatın nəticələri göstərir ki, Azərbaycanda infrastrukturun inkişafı şəhər artımını və regional əlaqəni əhəmiyyətli dərəcədə artırıb, iqtisadi inteqrasiyanı və əlçatanlığı gücləndirib, eyni zamanda davamlılıqdakı problemləri aradan qaldırmaqda böyük rol oynamışdır.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi onun həm urbanizasiya, həm də regional keçid obyektləri vasitəsilə Azərbaycanın infrastrukturunun inkişafının hərtərəfli təhlilində, keçid iqtisadiyyatında infrastruktur investisiyaları və sosial-iqtisadi artım arasında qarşılıqlı əlaqə haqqında unikal fikirlər təklif etməsindədir.

Açar sözlər: Azərbaycan, urbanizasiya, infrastruktur, balanslaşdırılmış, inteqrasiya.

Giriş

İnfrastruktur malların, xidmətlərin və insanların səmərəli hərəkətini təmin edən və regional inteqrasiyanı təşviq edən iqtisadi artımın və sosial inkişafın əsas sürücüsüdür. Strateji cəhətdən Avropa ilə Asiya arasında yerləşən Azərbaycanda infrastrukturun inkişafı, xüsusən 1991-ci ildə müstəqillik əldə etdikdən sonra əsas prioritetlərdən biri olmuşdur. Azərbaycan hökuməti dövləti bir ölkə kimi yerləşdirmək məqsədi ilə nəqliyyat, enerji və telekommunikasiya kimi sektorlara əhəmiyyətli investisiyalar yatırmışdır.

İqtisadi və sosial inkişafın dəstəklənməsində infrastrukturun önəmi

Azərbaycanda həm iqtisadi artımın, həm də sosial inkişafın dəstəklənməsində infrastrukturun inkişafı mərkəzi rol oynayır. Birincisi, infrastruktur layihələri iqtisadi fəallığı stimullaşdıraraq birbaşa və dolayısı ilə iş yerləri yaradır. Avtomobil yollarının, dəmir yollarının və enerji boru kəmərlərinin tikintisi işçi qüvvəsi, maşın və materiallar tələb edir ki, bu da digər sektorlarda da tələbatı artırır. Məsələn, Cənub Qaz Dəhlizinin inkişafı minlərlə iş yeri yaratdı və yerli işçi qüvvəsinə bacarıqların öyrədilməsi imkanları yaratdı [3, s.69].

İkincisi, infrastruktur ticarət və iqtisadiyyatın şaxələndirilməsini asanlaşdırır. Təkmilləşdirilmiş nəqliyyat şəbəkələri həm ölkə daxilində, həm də beynəlxalq miqyasda mal və xidmətlərin daha səmərəli daşınmasına imkan verir. Azərbaycan üçün təkmilləşdirilmiş infrastruktur şəbəkəsi malların ixracını və regional bazarlara çıxışı asanlaşdırır, ölkənin nəqliyyat və logistika mərkəzi olmaq məqsədini dəstəkləyir. Bundan əlavə, təkmilləşdirilmiş enerji infrastrukturu təkcə ölkə daxilində etibarlı enerji təchizatını təmin etmir, həm də hökumətin digər sektorlara yenidən investisiya yatırdığı ixracdan gəlir gətirir.

Sosial baxımdan infrastrukturun inkişafı vətəndaşların həyat keyfiyyətini yaxşılaşdırır. Yollar,

dəmir yolları və hava limanları nəqliyyatı daha əlçatan və rahat edir, telekommunikasiyaya investisiyalar isə internetə daha yaxşı çıxış və rəqəmsal xidmətlər təqdim edir. Bundan əlavə, kənd yerlərində təkmilləşdirilmiş infrastruktur şəhər və kənd bölgələri arasında fərqləri azaldıb, kənd əhalisinin səhiyyə, təhsil və məşğulluq imkanlarından istifadəsini təmin edib.

İnfrastruktur həmçinin uzunmüddətli inkişaf məqsədlərini dəstəkləyir. Çoxşaxəli infrastruktur şəbəkəsinə sərmayə qoymaqla Azərbaycan neft və qaz asılılığından kənarda inkişaf edə biləcək gələcək iqtisadiyyatın əsasını qoyur. Məsələn, telekommunikasiya və enerji səmərəliliyi üzrə layihələr davamlı iqtisadi artımı dəstəkləyir və yaşıl enerji və rəqəmsal transformasiyada qlobal tendensiyalara uyğunlaşır.

Nəticə etibarilə, Azərbaycanda infrastrukturun inkişafı müstəqillik əldə etdikdən sonra ölkənin tərəqqisinin tərkib hissəsi olmuşdur. Nəqliyyat, enerji və telekommunikasiya sahəsinə qoyulan sərmayələr Azərbaycanı regional ticarət və enerji təchizatında əsas oyunçu kimi yerləşdirib, eyni zamanda, vətəndaşların həyat keyfiyyətini artırıb. Postsovet dövründən bu günə qədər infrastrukturun inkişafının tarixi konteksti hökumətin şaxələndirilmiş iqtisadiyyat qurmaq üçün təbii sərvət gəlirlərindən istifadəyə yönəlmiş strateji diqqətini vurğulayır. İrəliləyiş, infrastruktura davamlı sərmayə qoyuluşu Azərbaycanın iqtisadi dayanıqlığını, sosial inkişafını və Şərqlə Qərb arasında həyati əlaqə rolunu qoruyub saxlaması üçün vacib olacaq.

İnfrastrukturun inkişafı şəhər landşaftının formalaşdırılmasında mühüm rol oynayır, əhalinin paylanmasına, məşğulluq imkanlarına və mənzil tələblərinə təsir göstərir. Ölkənin sürətli modernləşdirilməsini dəstəkləmək üçün strateji olaraq infrastruktur layihələrinin həyata keçirildiyi Azərbaycanda urbanizasiyaya təsirləri xüsusilə nəzərə çarpır. Paytaxt Bakı şəhərindən Gəncə kimi regional mərkəzlərə qədər infrastrukturun inkişafı şəhərləri iqtisadi və sosial mərkəzlərə çevirərək həm şəhərsalma, həm də planlaşdırma səylərinə təkan verdi [5, s.88].

Azərbaycanda İnfrastrukturun İnkişafı və Şəhərsalma

Urbanizasiya və infrastrukturun inkişafı bir-biri ilə sıx bağlıdır, çünki nəqliyyat, kommunal xidmətlər və rəqəmsal əlaqənin təkmilləşdirilməsi tez-tez şəhər artımını katalizləşdirir. Azərbaycanda infrastrukturun genişləndirilməsi urbanizasiyaya təkan verməkdə, xüsusən də şəhərləri həm sakinlər, həm də bizneslər üçün daha əlçatan və cəlbedici etməklə mühüm rol oynamışdır. Hökumət nəqliyyat şəbəkələrinin, enerji təchizatının və telekommunikasiya sistemlərinin təkmilləşdirilməsinə diqqət yetirmişdir ki, bunların hamısı şəhər əhalisinin genişlənməsinə dəstək olmaq və şəhər ərazilərinin səmərəli fəaliyyətini təmin etmək üçün vacibdir.

İnfrastrukturun inkişafının şəhər artımına ən diqqətəlayiq təsirlərindən biri əlçatanlığın yaxşılaşdırılmasıdır. Avtomobil yolları, dəmir yolları və hava limanları insanların və malların daha yaxşı hərəkət etməsinə imkan verir, böyük şəhər mərkəzlərini kənd yerləri və beynəlxalq bazarlarla əlaqələndirir. Bu əlçatanlıq həm iqtisadi, həm də demoqrafik baxımdan şəhərlərin böyüməsini asanlaşdıraraq yeni sakinlər və müəssisələri cəlb edir. Bundan əlavə, Azərbaycan iqtisadiyyatı neftdən asılı modeldən logistika, informasiya texnologiyaları və turizm kimi sektorlara getdikcə daha çox dəyər verən bir modelə şaxələndikcə, infrastruktur bu sənayelərin şəhər şəraitində inkişaf etməsi üçün mühüm təmələ çevrilib.

Azərbaycanda şəhərsalma infrastrukturun inkişafının da təsiri altındadır. Bakı kimi şəhərlər daha mütəşəkkil, əlçatan və dayanıqlı şəhər mühitini təşviq edən yeni infrastrukturu şəhər quruluşuna inteqrasiya edən modernləşdirmə planlarını həyata keçirib. Məsələn, Bakının ictimai nəqliyyat sisteminin genişləndirilməsi nəqliyyat sıxlığını azaldıb, daha dayanıqlı və səmərəli şəhər planını dəstəkləyib. Şəhər infrastrukturuna üstünlük verməklə Azərbaycan öz şəhərlərini daha çox əhaliyə dəstək ola bilən və sakinlərin həyat keyfiyyətini yaxşılaşdıra bilən mərkəzlərə çevirir [1, s.42].

Azərbaycanda infrastrukturun inkişafının urbanizasiyaya təsiri şəhər artımından kənara çıxır; bu, həmçinin əhalinin miqrasiyasına, məşğulluğa və mənzilə təsir göstərir. Böyük şəhər mərkəzlərində təkmilləşdirilmiş infrastruktur kənd yerlərindən daha yaxşı iş imkanları, təhsil və xidmətlər axtaran insanları cəlb edib, nəticədə daxili miqrasiya artıb. Bakı böyük iqtisadi mərkəz kimi bu miqrasiyanın əhəmiyyətli hissəsini özünə cəlb edir. Bununla belə, Gəncə və Sumqayıt kimi

regional şəhərlər də inkişaf edir, çünki infrastrukturun təkmilləşdirilməsi onları məşğulluq və yaşayış üçün paytaxta uyğun alternativlər edir.

Cədvəl 1.

Azərbaycanda infrastruktur inkişafının urbanizasiyaya və regional əlaqələrə təsirinin əsas aspektləri

Aspektlər	Təsvir
Əsas infrastruktur	Nəqliyyat (yollar, dəmir yolları, limanlar), enerji, telekommunikasiya
Urbanizasiyanın təsiri	Şəhərin genişlənməsini asanlaşdırır, xidmətlərə çıxışı artırır, şəhər yerlərində əhalinin artımını dəstəkləyir
Regional Əlaqə	Azərbaycanın regional ticarət şəbəkələrində mövqeyini möhkəmləndirir
Əsas Layihələr	Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu, Şimal-Cənub Nəqliyyat Dəhlizi, Zəngəzur Dəhlizi, Cənub Qaz Dəhlizi
Çatışmazlıqlar	Maliyyə məhdudiyyətləri, ətraf mühitə təsir, regional bərabərsizliklər
Gələcək Perspektivlər	Rəqəmsal infrastrukturun genişləndirilməsi, bərpa olunan enerji layihələri, nəqliyyat əlaqələrinin təkmilləşdirilməsi

Mənbə: *Balajayeva T. P. (2020). Problems of competitiveness of the country's industry and their solutions. Colloquium-journal, (12 (64)), 144-145. doi: 10.24411/2520-6990-2020-11827*

Məşğulluq imkanları infrastrukturun inkişafından təsirlənən digər əsas amildir. İnfrastruktur layihələri, xüsusilə nəqliyyat və enerji sahələrində həm tikinti mərhələsində, həm də onların davam edən istismarında iş yerləri yaradır. Məsələn, Bakının genişlənən nəqliyyat şəbəkəsi texniki xidmət və istismar üçün ixtisaslı işçi qüvvəsi tələb edir, eyni zamanda şəhərin telekommunikasiya infrastrukturu texnologiya sektorunda iş yerlərinin artmasına şərait yaradıb. Bundan əlavə, bu infrastruktur təkmilləşdirmələri etibarlı nəqliyyat, enerji və internetə çıxışa arxalanan sənayeləri cəlb edərək, şəhər yerlərində iş imkanlarını daha da şaxələndirərək dalğalanma effekti yaradır.

İnfrastrukturdan qaynaqlanan urbanizasiya nəticəsində əhalinin artımı ilə birlikdə mənzilə tələbat artmışdır. Bakıda hökumət və özəl sektor artan mənzil tələbinə genişmiqyaslı yaşayış binaları, o cümlədən aztəminatlı sakinlərin yerləşdirilməsi üçün əlverişli qiymətə mənzil layihələri ilə cavab verdi. Bununla belə, sürətli urbanizasiya həm də daşınmaz əmlak qiymətlərinin qalxması və əlverişli mənzil çatışmazlığı kimi problemlərə gətirib çıxarıb, şəhərin balanslaşdırılmış böyüməsini təmin etmək üçün yaşayış infrastrukturuna əlavə investisiyaların qoyulmasını tələb edir.

Gəncə kimi regional şəhərlərdə infrastrukturun təkmilləşdirilməsi də mənzil tələbini artıraraq yeni yaşayış layihələrinin yaranmasına səbəb olub. Bu layihələr təkcə genişlənən əhalini mənzillə təmin etmir, həm də yerli icmaya dəstək verən biznes və xidmətləri cəlb etməklə şəhərin inkişafına töhfə verir. Bu ərazilərdə mənzil tikintisi əhalinin artımının ölkə üzrə daha bərabər paylanması, Bakıda tıxacın azaldılması və urbanizasiyaya daha balanslı yanaşmanın dəstəklənməsi üçün vacibdir.

İnfrastrukturun inkişafı Azərbaycanda urbanizasiyaya əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərmiş, Bakı və Gəncə kimi şəhərlərin böyüməsini və planlaşdırılmasını formalaşdırmışdır. Nəqliyyat, enerji və rəqəmsal əlaqəni təkmilləşdirməklə Azərbaycanın infrastruktur təşəbbüsləri şəhər ərazilərini daha əlçatan edib, daxili miqrasiyanı cəlb edib və yeni məşğulluq imkanları yaradıb. Bakının qloballaşan şəhər mərkəzinə çevrilməsi və Gəncənin regional mərkəzə çevrilməsi infrastrukturun urbanizasiyaya müsbət təsirini vurğulayır. Bununla belə, sürətli şəhər artımı davamlı şəhərsalma ehtiyacını vurğulayan mənzil çatışmazlığı və əmlak qiymətlərinin artması kimi çətinlikləri də gətirib. Azərbaycanın şəhər mərkəzlərində irəliləyiş, balanslaşdırılmış infrastruktur investisiyaları inklüziv inkişafın dəstəklənməsi və infrastrukturun ölkənin iqtisadi və sosial inkişafını dəstəkləməyə davam etməsinin təmin edilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edəcək.

İnfrastruktur həm Azərbaycan daxilində, həm də qonşu ölkələrlə regional əlaqənin gücləndirilməsində mühüm rol oynayır. Avtomobil yolları, dəmir yolları və limanlar kimi yaxşı inkişaf etmiş nəqliyyat şəbəkələri təkcə ölkə daxilində əlçatanlığı gücləndirmir, həm də daha geniş regionda ticarət və iqtisadi inteqrasiyanı dəstəkləyir. Azərbaycanın Avropa və Asiya arasında strateji

mövqedə yerləşməsi insanların, malların və xidmətlərin fasiləsiz hərəkətini asanlaşdırmaq üçün nəzərdə tutulmuş infrastruktur layihələrinə əhəmiyyətli investisiyalar yatırıb və bununla da ölkəni əsas tranzit və ticarət mərkəzi kimi yerləşdirib.

Nəqliyyat şəbəkələri Azərbaycanın müxtəlif hissələrini birləşdirmək və qonşu ölkələrlə səmərəli, vaxtında əlaqə yaratmaq üçün əsasdır. Avtomobil yolları, dəmir yolları və limanlar insanların və yüklərin ölkənin müxtəlif relyefində, Xəzər dənizi sahilindən daxili rayonlara qədər hərəkətini asanlaşdırmaq üçün vacibdir. Güclü nəqliyyat infrastrukturu bütün regionların milli inkişafdan və iqtisadi fəaliyyətlərdən bəhrələnməsini təmin edir və bununla da balanslaşdırılmış artımı təşviq edir.

Azərbaycan daxili nəqliyyatın və regional əlaqənin əsasını təşkil edən yol şəbəkəsinin inkişafına böyük diqqət yetirir. Şimal-Cənub və Şərq-Qərb dəhlizləri də daxil olmaqla iri magistral yollar Azərbaycanı Rusiya, Türkiyə və Gürcüstan kimi həm regional qonşularla, həm də geniş beynəlxalq şəbəkələrlə birləşdirir. Bu dəhlizlər səyahət vaxtını azaldır, logistikanın səmərəliliyini artırır və Azərbaycanla qonşuları arasında iqtisadi əlaqələri təşviq etməklə Azərbaycanı Avropa və Asiya arasında körpüyə çevirir.

Dəmir yolları da regional əlaqələrdə mühüm rol oynayır. Bu ölkə Azərbaycanı Gürcüstan və Türkiyə ilə birləşdirən, Avropaya alternativ tranzit marşrutu təklif edən Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu kimi beynəlxalq dəmir yolu xətləri ilə əlaqə yaratmaq üçün dəmir yolu infrastrukturunun genişləndirilməsinə sərmayə qoyub. Bu dəmir yolu Azərbaycanın Şərqlə Qərb arasında quru nəqliyyat dəhlizinə çevrilmək, regional iqtisadiyyatlara fayda gətirmək və ticarəti asanlaşdırmaq strategiyasının əsas tərkib hissəsidir.

Limanlar Azərbaycanın əlaqə strategiyasının digər mühüm komponentidir. Xəzər dənizində yerləşən Bakı Limanı regionun ən böyük və ən müasir limanlarından biridir və Mərkəzi Asiya, Avropa və Yaxın Şərq arasında yüklərin daşınması üçün qapı rolunu oynayır. Limanın genişləndirilməsi və modernləşdirilməsi onun daha böyük həcmdə yükdaşıma qabiliyyətini artırır, ticarəti dəstəkləyir və Azərbaycanın tranzit qovşağı kimi rolunu gücləndirir [6, s.79].

İnfrastruktur layihələrinin ticarət və iqtisadi inteqrasiyaya təsirləri

İnfrastruktur layihələrinin regionda ticarət və iqtisadi inteqrasiyaya təsiri transformativ olmuşdur. Azərbaycanın nəqliyyat şəbəkələrinə sərmayələri Avropa, Asiya və Yaxın Şərq arasında mühüm əlaqə rolunu oynayaraq, ölkəyə strateji coğrafi mövqeyindən istifadə etməyə imkan verib. Təkmilləşdirilmiş əlaqə tranzit vaxtlarını azaltmaqla, daşıma xərclərini azaltmaqla və regionda daşına bilən malların həcmini artırmaqla ticarəti asanlaşdırır. Azərbaycan üçün bu, tranzit ödənişlərindən daha çox gəlir və logistika və anbar təsərrüfatı kimi əlaqəli sahələrin inkişafı deməkdir.

Azərbaycanın infrastrukturunun inkişafının ən mühüm təsirlərindən biri Şərq-Qərb və Şimal-Cənub ticarət dəhlizlərinin genişlənməsi olmuşdur. Məsələn, Şərq-Qərb dəhlizi Avropa və Çin arasında ticarət axınını gücləndirərək malların daha uzun dəniz marşrutlarından yan keçməsinə imkan verir. Bu dəhliz Qazaxıstanın Xəzər dənizindəki limanları kimi digər regional infrastrukturlarla əlaqələndirilməklə, Azərbaycanın Avrasiya qitəsi ilə daşınan mallar üçün tranzit ölkə kimi fəaliyyət göstərmək qabiliyyətini gücləndirir.

Şimal-Cənub dəhlizi həm də Rusiya, Azərbaycan və İran arasında birbaşa ticarət marşrutu yaratmaqla yeni iqtisadi imkanlar açıb. Bu dəhliz Şimali Avropadan Cənubi Asiyaya daşınan malların gediş vaxtını qısaldır və Azərbaycanı bu inkişaf etməkdə olan ticarət yolunun ayrılmaz hissəsinə çevirir. Bundan əlavə, Azərbaycanın infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi ölkəni Mərkəzi Asiya və Qafqaz üçün distribyutor mərkəzləri yaratmaq istəyən şirkətlər üçün cəlbedici məkana çevirməklə xarici investisiyaları həvəsləndirib.

Bu infrastruktur inkişafları Azərbaycanın qonşu ölkələrlə iqtisadi əlaqələrini dərinləşdirməklə yanaşı, həm də regional iqtisadi inteqrasiyaya təkan verib. Təkmilləşdirilmiş infrastruktur Gürcüstan, Türkiyə və Rusiya kimi ölkələrlə daha səmərəli əməkdaşlığa imkan verir, Azərbaycanın regional ticarət təşkilatlarında rolunu artırır və Cənubi Qafqazda və onun hüdudlarından kənarda ortaq iqtisadi artımı təşviq edir. Azərbaycanın genişləndirilmiş əlaqəsi, həmçinin Müstəqil Döv-

lətlər Birliyinin (MDB) ticarət şəbəkəsinin genişlənməsini dəstəkləyir, regional sabitliyə və iqtisadi dayanıqlığa töhfə verir.

Bir neçə əsas infrastruktur layihələri regional əlçatanlığın artırılmasında və Azərbaycanda səyahət vaxtının azaldılmasında mühüm rol oynamışdır. Bu layihələrin hər biri nəqliyyatın səmərəliliyini artırmaq və Azərbaycanın mərkəzi tranzit məntəqəsi kimi rolunu gücləndirmək məqsədi daşıyan strateji məqsəd daşıyır.

1. Bakı-Tbilisi-Qars (BTQ) dəmir yolu Azərbaycanı Gürcüstan və Türkiyə ilə birləşdirən əlamətdar layihədir. Bu marşrut Azərbaycanı birbaşa Avropa dəmir yolu şəbəkəsi ilə birləşdirərək, yüklərin və sərnişinlərin sərhədlərdən maneəsiz daşınmasını asanlaşdırır. BTQ dəmir yolu uzun dəniz marşrutlarına daha sürətli və sərfəli alternativ təklif edərək, Azərbaycandan Türkiyəyə yüklərin daşınması üçün səyahət vaxtlarını əhəmiyyətli dərəcədə azaldıb. Bu, Azərbaycanın Avropa ilə əlaqəsini gücləndirdi, onun iqtisadiyyatını Avropa dövlətləri ilə daha da inteqrasiya etdi.

2. Şimal-Cənub Nəqliyyat Dəhlizi Şimali Avropadan Cənubi Asiyaya marşrutu qısaldan başqa bir transformativ layihədir. Rusiyadan Azərbaycan üzərindən İrana uzanan bu dəhliz regiondan birbaşa marşrut təmin etməklə tranzit vaxtlarını azaldır. Bu dəhliz Azərbaycanı Şimal-Cənub ticarəti üçün kritik bir nöqtə kimi yerləşdirməklə, qlobal təchizat zəncirlərində əhəmiyyətini artırmaqla Azərbaycanın xeyrinədir. Səyahət vaxtlarını azaltmaqla dəhliz həm də bu regionlar arasında ticarəti daha rəqabətli edir, gələcək investisiya və iqtisadi əməkdaşlığı stimullaşdırır.

3. Bakı Limanı Azərbaycanı Mərkəzi Asiya ilə birləşdirən mühüm logistika mərkəzidir. Limanın son vaxtlar genişləndirilməsi onun yükdaşıma qabiliyyətini artıraraq, daha böyük gəmiləri və daha çox malları qəbul etməyə imkan verib. Nəticədə, liman Mərkəzi Asiya, Yaxın Şərq və Avropa arasında daşınan mallar üçün əsas ötürmə məntəqəsi rolunu oynaya bilər ki, bu da logistik gecikmələri azaldır və ticarətin səmərəliliyini artırır. Bakı Limanının genişləndirilməsi həmçinin xarici investisiyaları cəlb edən və Azərbaycan daxilində iqtisadi fəaliyyətləri təşviq edən ətraf Azad Ticarət Zonasının böyüməsinə təkan verib.

4. Azərbaycanın materik hissəsini onun Naxçıvan eksklavı ilə birləşdirəcək təklif olunan ***Zəngəzur dəhlizi*** Azərbaycanı Türkiyə və digər regional tərəfdaşlarla birləşdirən yeni ticarət marşrutu açmaq potensialına malikdir. Hələ inkişaf mərhələsində olsa da, bu dəhliz Türkiyə bazarlarına daha qısa marşrut təmin etməklə Azərbaycanın regional əlaqəsini əhəmiyyətli dərəcədə artıra bilər. Dəhlizin səyahət vaxtlarını azaldacağı və Azərbaycanın regional təsirini gücləndirəcəyi, Cənubi Qafqaz üçün davamlı iqtisadi fayda gətirə biləcək ticarət üçün yeni yol təmin edəcəyi gözlənilir.

Azərbaycanın infrastruktur layihələri regional əlaqəni əsaslı şəkildə artırıb, ölkənin regionlarını birləşdirib və onu Avropa ilə Asiya arasında körpü kimi yerləşdirib. Avtomobil yolları, dəmir yolları və limanlar da daxil olmaqla geniş nəqliyyat şəbəkələrini inkişaf etdirməklə Azərbaycan daxili və beynəlxalq bazarlara çıxışı yaxşılaşdırıb, ticarət və inteqrasiya üçün yeni iqtisadi imkanlar yaradıb. Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu, Şimal-Cənub Nəqliyyat Dəhlizi və Bakı Limanı kimi əsas layihələr səyahət vaxtını, daşıma xərclərini azaldıb və ticarət həcmini artırıb. Bu infrastruktur təkmilləşdirmələri inkişaf etməyə davam etdikcə, Azərbaycan regional ticarət şəbəkələrində öz rolunu gücləndirmək, iqtisadi artımı təşviq etmək və qonşu ölkələrlə daha güclü əlaqələr qurmaq üçün yaxşı mövqeyə malikdir [4, s.177].

Azərbaycanda infrastrukturun inkişafı və gələcək perspektivləri

İnfrastrukturun inkişafı regional əlaqəni əhəmiyyətli dərəcədə artıraraq və iqtisadi tərəqqiyə təkan verən Azərbaycanın inkişaf strategiyasının mərkəzi rolunu oynayır. Bununla belə, Azərbaycan bu artımı davam etdirmək üçün maliyyə məhdudiyyətləri və ətraf mühitə təsirlərdən tutmuş resursların bölüşdürülməsi məsələlərinə qədər bir sıra problemlərlə üzləşir. Bu problemlərin həlli ölkənin infrastrukturun genişlənməsini davamlı şəkildə davam etdirməsi üçün vacib olacaqdır.

Azərbaycanın sürətli infrastruktur genişlənməsi adekvat şəkildə həll edilmədiyi təqdirdə gələcək artıma mane ola biləcək bir sıra problemlərlə üzləşmişdir. Əsas məsələlərə maliyyə məhdudiyyətləri, ətraf mühitlə bağlı narahatlıqlar və resursların səmərəli bölüşdürülməsi daxildir.

1. Maliyyə Məhdudiyyətləri. İnfrastruktur layihələri, xüsusən də irimiqyaslı təşəbbüslər böyük

kapital qoyuluşu tələb edir. Azərbaycan neft və qaz gəlirlərindən istifadə etməklə infrastrukturun genişlənməsinin böyük hissəsini maliyyələşdirə bilmişdir. Bununla belə, qlobal neft qiymətlərində baş verən dalğalanmalar ölkəni maliyyə zəifliyinə məruz qoyur, infrastruktur üçün vəsaitlərin mövcudluğuna təsir göstərir. Bundan əlavə, Azərbaycan öz iqtisadiyyatını neft və qazdan kənarda şaxələndirməyə çalışarkən, infrastruktur üçün alternativ maliyyə mənbələrinin tapılması vacib olacaq. Bunun üçün xarici sərmayələrin cəlb edilməsi, istiqrazların buraxılması və ya dövlət-özəl tərəfdaşlıqlarının (PPP) həyata keçirilməsi tələb oluna bilər. Bununla belə, xarici investisiyalara regional qeyri-sabitlik və ya qəbul edilən risklər təsir edə bilər ki, bu da Azərbaycan üçün investorlara sabit, cəlbedici mühitin yaradılmasını həlledici edir.

2. Ətraf Mühitə Təsir. İnfrastrukturun inkişafı çox vaxt yaşayış yerlərinin itirilməsi, çirklənmə və istixana qazı emissiyaları kimi ekoloji narahatlıqlarla nəticələnir. Məsələn, yeni yolların və ya dəmir yollarının tikintisi yerli ekosistemləri poza və torpaq eroziyasına və ya suyun çirklənməsinə töhfə verə bilər. Azərbaycanın artan enerji infrastrukturu, o cümlədən neft və qaz kəmərləri, xüsusilə Xəzər dənizi kimi həssas ərazilərdə ətraf mühitin deqradasiyası riskləri daşıyır. İddialı inkişaf məqsədlərini həyata keçirərkən bu təsirləri idarə etmək çətin, lakin Azərbaycanın ətraf mühitinin uzunmüddətli sağlamlığını təmin etmək üçün zəruridir. Davamlı dizayn və beynəlxalq ekoloji standartlara riayət kimi ətraf mühitin mühafizəsi tədbirləri infrastrukturun planlaşdırılmasına inteqrasiya edilməlidir.

3. Resursların bölüşdürülməsi və regional fərqlər

İnfrastrukturun effektiv inkişafı regionlar üzrə balanslaşdırılmış resursların bölüşdürülməsini tələb edir. Azərbaycanın mərkəzi paytaxt Bakıda və onun ətrafında yerləşən layihələrə diqqət yetirməsi qeyri-bərabər inkişafa gətirib çıxarıb, şəhər əraziləri investisiyaların əsas hissəsini alır, bəzi kənd rayonları isə geri qalır. Bu qeyri-bərabər paylanma iqtisadi imkanları məhdudlaşdıra və az inkişaf etmiş ərazilərdə əlaqəni azalda bilər. Bu qeyri-bərabərliklərin aradan qaldırılması Azərbaycan üçün bütün regionlara fayda verən daha balanslaşdırılmış, əhatəli inkişaf strategiyası yaratmaq üçün vacib olacaq. Bundan əlavə, insan və texnoloji resursların effektiv şəkildə idarə edilməsi dayanıqlı inkişafı dəstəkləmək və infrastruktur layihələrində gecikmələri və ya səmərəsizliyi minimuma endirmək üçün vacibdir.

Nəticə

Gələcəyə nəzər salsaq, çətinlikləri həll etmək və gələcək infrastruktur layihələrinin təsirini artırmaq üçün Azərbaycan diqqətini həm regional, həm də şəhər inkişafını dəstəkləyən davamlı, inklüziv inkişafın təşviqinə yönəltməlidir. Aşağıdakı tövsiyələr bu məqsədlərə nail olmaq üçün potensial yolları təsvir edir.

1. Maliyyələşdirmə mənbələrinin şaxələndirilməsi

Azərbaycan neft gəlirlərindən kənarda infrastrukturun maliyyələşdirilməsi mənbələrini şaxələndirməyə çalışmalıdır. Potensial yanaşmalardan biri riskləri dövlət və özəl qurumlar arasında bölüşdürərkən özəl sektor investisiyalarını səfərbər edə bilən dövlət-özəl tərəfdaşlıqları (ÖÖP) inkişaf etdirməkdir. Beynəlxalq inkişaf bankları və ikitərəfli tərəfdaşlar həmçinin kreditlər və ya qrantlar vasitəsilə, xüsusən də regional ticarəti və əlaqəni təşviq edən layihələr üçün maliyyə təmin edə bilərlər. Azərbaycan maliyyə mənbələrini diversifikasiya etməklə daha sabit, uzunmüddətli infrastruktur investisiyalarını təmin edə bilər.

2. Ətraf Mühitin Mühafizəsi tədbirlərinin həyata keçirilməsi

Ətraf mühitin mühafizəsi infrastrukturun planlaşdırılması və inkişafının hər bir mərhələsinə inteqrasiya edilməlidir. Azərbaycan ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi (ƏMTQ) və yaşıl tikinti standartlarının tətbiqi kimi qabaqcıl beynəlxalq təcrübələri qəbul etməlidir. Bundan əlavə, ekoloji cəhətdən təmiz tikinti metodları və materiallarından istifadə infrastruktur layihələrinin ətraf mühitə təsirini minimuma endirə bilər. Enerji tələbatını davamlı şəkildə ödəmək, istixana qazı emissiyalarını azaltmaq və ətraf mühitə nəzarəti təşviq etmək üçün bərpa olunan enerji mənbələrinə üstünlük verilməlidir.

3. Regional fərqlərin aradan qaldırılması

Milli birlik və iqtisadi sabitlik üçün balanslaşdırılmış inkişaf vacibdir. Azərbaycan regional yollar, səhiyyə müəssisələri və rəqəmsal əlaqə kimi xidmət olunmayan kənd ərazilərində infrastrukturu yaxşılaşdıran layihələrə üstünlük verməlidir. Kənd infrastrukturuna sərmayə qoymaqla Azərbaycan regional fərqləri azalda, iqtisadi imkanlar yarada və Bakı kimi şəhər mərkəzlərindən həddən artıq asılı olmayan daxili miqrasiya modellərini dəstəkləyə bilər. Bundan əlavə, inklüziv infrastrukturun inkişafına vurğu daha güclü, daha çox qarşılıqlı əlaqədə olan milli iqtisadiyyatın inkişafına kömək edə bilər.

4. Texnologiya və İnnovasiyaların qəbulu

Texnologiya və innovasiyaların tətbiqi infrastrukturun idarə edilməsini və əməliyyatlarını optimallaşdıra bilər. Ağıllı şəhər layihələri, məsələn, intellektual nəqliyyat sistemləri və rəqəmsal xidmətlər şəhərin səmərəliliyini və əlaqəni yaxşılaşdıra bilər. Bundan əlavə, infrastrukturun saxlanması üçün məlumat analitikası və rəqəmsal monitorinq alətlərindən istifadə xərcləri azalda və aktivlərin istifadə müddətini artıra bilər. Bu texnologiyalara sərmayə qoymaq Azərbaycanın infrastruktur dayanıqlığını artıracaq, daha dayanıqlı və səmərəli milli şəbəkəyə töhfə verəcək.

Azərbaycan öz infrastrukturunu genişləndirməyə davam edərkən, davamlı, inklüziv inkişafı təmin etmək üçün gələcək ehtiyacları planlaşdırarkən cari çağırışları həll etməlidir. Maliyyə məhdudiyyətləri, ətraf mühitə təsirlər və resursların bölüşdürülməsi infrastrukturun inkişafının sürətini saxlamaq üçün diqqət tələb edən kritik məsələlərdir. Rəqəmsal infrastrukturun genişləndirilməsi, regional nəqliyyat dəhlizləri və bərpa olunan enerji kimi gələcək layihələrə diqqət yetirməklə Azərbaycan regional ticarət mərkəzi kimi rolunu artıra və balanslaşdırılmış urbanizasiyanı təşviq edə bilər. Maliyyə mənbələrinin şaxələndirilməsi, ətraf mühitin mühafizəsi tədbirlərinin həyata keçirilməsi, regional qeyri-bərabərliyin aradan qaldırılması və texnoloji irəliləyişlərin tətbiqi kimi dayanıqlı yanaşmaya riayət etmək Azərbaycanın iqtisadi artımı və regional inteqrasiyanı dəstəkləyən davamlı infrastruktur şəbəkəsinin qurulması üçün vacib olacaqdır. Dayanıqlılığa və inklüzivliyə strateji diqqət yetirməklə, Azərbaycanın infrastruktur inkişafı həm şəhər, həm də kənd icmaları üçün davamlı faydalar yaradaraq, regiondakı digər ölkələr üçün nümunə ola bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Aliyev, A., & Mammadova, L. (2024). Assessing the impact of infrastructure development on urbanization and regional connectivity in Azerbaijan. Azerbaijan University Press.
2. Balajayeva T. P. (2020). Problems of competitiveness of the country's industry and their solutions. Colloquium-journal, (12 (64)), 144-145. doi: 10.24411/2520-6990-2020-11827
3. Bakhshaliyev S.E., (2024), “Sustainability and corporate governance in drilling operations”, Colloquium-journal No29 (222), Warszawa, Polska, p.68-72, https://zenodo.org/records/13969490 ”
4. Cəbiyev R.M., (2000), Azərbaycanda bazar infrastrukturunun formalaşması və inkişafı, Bakı, 234 s.
5. Rəhmanov F.P., (2014), Sosial infrastrukturun tənzimlənməsi problemləri, Bakı
6. Vəliyev T.S., (2000), İnfrastrukturlar: mahiyyəti, təsnifatı və əhəmiyyəti, Bakı-Elm,169 səh.

Самира Яшар кызы Мамедова
Азербайджанский Университет Кооперации
кандидат наук, доцент,
samira.mammadova64@mail.ru

Оценка влияния развития инфраструктуры на урбанизация и региональные связи в Азербайджане

Резюме

Цель исследования оценить, как развитие инфраструктуры в Азербайджане влияет на модели урбанизации и укрепляет региональные связи, способствуя социально-экономи-

ческому развитию страны.

Методология работы включает мультидисциплинарный подход к сбору, анализу и интерпретации данных.

Прикладная значимость исследования заключается в предоставлении политикам и экспертам понимания того, как инвестиции в инфраструктуру могут стратегически стимулировать рост городов и способствовать сбалансированному экономическому развитию в Азербайджане за счет улучшения региональных связей.

Результаты исследования показывают, что развитие инфраструктуры в Азербайджане значительно увеличило рост городов и региональных связей, укрепило экономическую интеграцию и доступность и в то же время сыграло важную роль в решении проблем устойчивого развития.

Оригинальность и научная новизна исследования заключается во всестороннем анализе развития инфраструктуры Азербайджана посредством как урбанизации, так и региональных переходных механизмов, предлагая уникальное понимание взаимосвязи между инфраструктурными инвестициями и социально-экономическим ростом в переходной экономике.

Ключевые слова: Азербайджан, урбанизация, инфраструктура, сбалансированность, интеграция.

Samira Yashar Mammadova
Azerbaijan Cooperation University,
PhD, associate professor
samira.mammadova64@mail.ru

Assessment of the impact of infrastructure development on urbanization and regional connections in Azerbaijan

Summary

The purpose of the study is to assess how infrastructure development in Azerbaijan affects urbanization patterns and strengthens regional connectivity by contributing to the socio-economic development of the country.

The methodology of the work includes a multidisciplinary approach to data collection, analysis and interpretation.

The applied importance of the research lies in providing policymakers and experts with insights into how infrastructure investments can strategically drive urban growth and promote balanced economic development within Azerbaijan by improving regional connectivity.

The results of the research show that infrastructure development in Azerbaijan has significantly increased urban growth and regional connectivity, strengthened economic integration and accessibility, and at the same time played a major role in addressing sustainability issues.

The originality and scientific innovation of the research lies in its comprehensive analysis of the infrastructure development of Azerbaijan through both urbanization and regional transition facilities, offering unique insights into the interrelationship between infrastructure investments and socio-economic growth in a transition economy.

Key words: Azerbaijan, urbanization, infrastructure, balanced, integration.